

ПОДВІЙНА ВИКОНАВЧА ВЛАДА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО НАПІВПРЕЗИДЕНТАЛІЗМУ

Віталій Литвин, аспірант кафедри політології
Львівського національного університету імені Івана Франка
УДК 321.015 (342.33)

Проаналізовано поняття «виконавча влада», «форма державного правління», «напівпрезиденталізм». Розглянуто півпрезидентські форми державного правління у країнах Європи.

Ключові слова: напівпрезиденталізм, виконавча влада, подвійна виконавча влада, методика порівняння повноважень президентів, індекс виконавчо-законодавчої влади, індекс президентської влади, когабітація.

Проанализировано понятие «исполнительная власть», форма государственного правления, полупрезидентализм. Рассмотрено полупрезидентские формы государственного правления в странах Европы.

Ключевые слова: полупрезидентализм, исполнительная власть, двойная исполнительная власть, индекс исполнительно-законодательной власти, индекс президентской власти, когабитация.

The article is dedicated to examination of semi-presidential model, elucidation of the approaches concerning the concept of semipresidentialism, mainly by the foreign researchers. The aim of this study is to outline, as far as possible, an operative concept of semi-presidential government and also to try, in the light of cross-country comparison, to describe the necessary conditions for this system to be implemented. This article examines how the choice of this constitutional model affects both the relationship among key institutional actors and the prospects of institutional change. It starts by analyzing the character of the relationship between the president and parliament in the context of their competition over control of the cabinet.

Key words: semipresidentialism, executive power, dual executive power, methodic of president powers comparison, executive-legislative powers index, president power index, cohabitation.

У пропонованій науковій статті розглядається комплексне розуміння поняття напівпрезиденталізму, що передбачає наповнення теоретичного політологічного досвіду у дослідженні цієї проблематики емпіричним матеріалом,

який стосується демократичних держав Європи. Взявши до уваги сукупність загальнотеоретичних і політологічних категорій, ми намагаємось створити довершене концептуальне визначення напівпрезидентських форм державного правління, яку доцільно використовувати у дослідженні інших порівняльно-політологічних категорій.

Об'єкт наукової роботи — виконавча влада. Предмет — теорія і практика європейського напівпрезиденталізму. Мета дослідження полягає в теоретичному та практичному аналізі напівпрезиденталізму; осмисленні теоретико-методологічних принципів та особливостей класифікації певних політичних системи як напівпрезидентських; дослідженні напівпрезиденталізму, виходячи з європейського досвіду.

У дослідженні подвійної виконавчої влади та напівпрезидентської форми державного правління ми оперували переважно теоретико-методологічними та емпіричними даними, отриманими із західних спеціалізованих наукових джерел. Серед ідей передових дослідників, які займались визначенням понять «дуалістична виконавча влада та півпрезиденталізм», а також дослідженням запропонованих наукових категорій на основі європейського досвіду, у роботі використовуються доробки А. Романюка [1], Ж. Блонделя [3], Р. Елгі [5–7], А. Лейпхарта [10–12], Ж. Лінца [13], С. Ніно [14], Дж. Сарторі [16], А. Сіароффа [17], М. Шугарта [18; 19], С. Скач [20], А. Степана [21], Е. Сулеймана [22] та інших.

Закономірністю суспільно-політичного та державно-правового розвитку всіх країн світу є концентрація головних повноважень за органами виконавчої влади. Це явище є загальновизнаним і більшість політологів трактує його як об'єктивний результат еволюції сучасної державності. *Виконавча влада* — це сукупність державних органів, інститутів і установ, які здійснюють владно-політичні і владно-адміністративні функції. Це своєрідна система, в якій кількісно домінують органи й установи, що діють у сфері вузько визначеного державного управління.

Термін виконавча влада використовують переважно у структурі взаємин трьох гілок влади: законодавчої, виконавчої та судової. Виконавча влада, в змістовому контексті, пов'язана з процесом реалізації законів, прийнятих парламентом, та реалізацією влади відповідно

до діючих законів, внаслідок чого вона характеризується інституційною та функціональною складовими. Виконавча влада може бути моністичною та дуалістичною (подвійною). Аналіз конституційних конструкцій, що передбачає визначення сили виконавчої вертикалі та глави держави, на нашу думку, слід здійснити з урахуванням головних показників трьох основних форм правління — президентської, парламентської та напівпрезидентської (змішаної), а також їх якісних відмінностей.

А. Романюк наголошує, що моністичний тип виконавчої влади притаманний країнам із президентською формою правління. Дуалістичний тип характерний для парламентської і, особливо, напівпрезидентської (змішаної) форми правління. Він передбачає, що одночасно виконавчу владу репрезентує глава держави, обсяг повноважень якого в системі виконавчої влади суттєво різний у кожній країні, та уряд на чолі з прем'єр-міністром [1, с. 226]. Тому ми намагатимемось в нашому дослідженні зосередитись на особливостях тлумачення подвійної виконавчої влади на підставі політологічного аналізу теорії та практики напівпрезиденталізму, адже саме цей тип державного правління, на нашу думку, забезпечує достатнє розуміння аналізованої категорії.

Концептуальне визначення напівпрезиденталізму

Теорія напівпрезиденталізму повинна забезпечити визначення даного терміну й ідентифікувати набір напівпрезидентських країн. Концепція напівпрезиденталізму вперше була запропонована М. Дюверже. Вводячи в науковий обіг даний термін, дослідник стверджував: «політичний режим розглядається як напівпрезидентський, якщо конституція, яка його встановлює, передбачає, що режим комбінує три елементи: (1) президента республіки обирають на підставі універсального права голосу; (2) він наділений значними повноваженнями; (3) напроти себе, проте, він має прем'єр-міністра і міністрів, які володіють виконавчою й урядовою владою і можуть залишитися в уряді доти, доки парламент не виразить їм свою опозицію» [3, с. 166].

Деякі дослідники, зокрема Дж. Сарторі [16], переконують, що, критерій універсального права голосу неоднозначний щодо того, чи президент обирається через пряму або непряму процедуру. Автор використовує інший принцип: президент обирається через всезагальне голосування — або безпосередньо, або непрямо.

Тому Дж. Сарторі пропонує виправлене визначення. Він ідентифікував п'ять критеріїв півпрезиденталізму: (1) Глава держави (президент) обирається через всезагальне голосування — безпосередньо чи непрямо — на встановлений термін; (2) Глава держави поділяє виконавчу

владу з прем'єр-міністром, таким чином підтверджуючи подвійну структуру виконавчих повноважень, яка характеризується такими критеріями: (3) Президент незалежний від парламенту, але не має право особисто або безпосередньо управляти і тому його політична воля повинна супроводжуватись і оброблятися через його адміністрацію; (4) З іншого боку, прем'єр-міністр і його кабінет незалежні від президента, адже вони залежні від парламенту: вони підвладні або парламентській довірі, або недовірі (або і довірі, і недовірі), і в будь-якому разі потребують підтримки парламентської більшості; (5) Подвійна структура повноважень у напівпрезиденталізмі уможливорює різні баланси, а також зміщення превалентності (поширення) влади в межах виконавчих структур, за суворої умови, що «потенціал автономії» кожної складеної одиниці виконавчої структури насправді співіснує [16, с. 131–132].

Проблема визначення М. Дюверже також полягає у другому критерії, що випливає із питання: «хто відповідальний за те, що конституційовано президенту як «значні повноваження»? Відповідь полягає у тому, що кожен науковець може суб'єктивно вирішити, які повноваження достатні для того, аби вважати їх «значними». В результаті цього набір напівпрезидентських країн змінюється від одного дослідника до іншого. М. Дюверже запропонував шість західноєвропейських півпрезидентських режимів — це Австрія, Фінляндія, Франція, Ісландія, Ірландія і Португалія. І це попри той факт, що австрійські, ісландські й ірландські президенти були значною мірою символічними лідерами. У 1992 р. М. Дюверже додав до цього списку Польщу та Румунію. Слабкість президентів в інших дослідженнях означала, що ці та подібні до них випадки непотрібно класифікувати як напівпрезидентські взагалі. Наприклад, А. Степан і С. Скач ідентифікували тільки дві західноєвропейські країни як напівпрезидентські — Францію і Португалію — і класифікували Австрію, Ісландію й Ірландію як парламентські, тому що вони позиціонуються зі слабкими президентами, хоча й безпосередньо обраними [21, с. 8–9]. Цікаво, що Швейцарію та Фінляндію автори класифікували як «приклади змішаних випадків політичних систем». Тому критерій М. Дюверже підтверджує свою контраверсійність і, на нашу думку, повинен бути доопрацьований.

Х. Бехро, Б. Бейерлейн та Е. Везер [2] виправили й третій критерій М. Дюверже — президент повинен стикатись із прем'єр-міністром, що володіє виконавчою й урядовою владою і залишається в уряді, допоки парламент не висловить йому своє заперечення. Крім того, деякі науковці, зокрема Ж. Блондель [3] та В. Богде-

нор [4, с. 561–562], зробили наголос на подвійній структурі (президент і прем'єр-міністр) повноважень в умовах напівпрезиденталізму.

Ж. Блондель у праці «Подвійне лідерство в сучасному світі: крок до стабільності режиму» апелює до дуальної виконавчої структури, згідно якої «виборний президент — це не просто глава держави, який відчуває нестачу політичної влади, але й не головний керівник держави із-за існування сильного прем'єр-міністра, який, ймовірно, не строго підлеглий президенту». Стосунки президента з прем'єр-міністром (урядом) і останнього з парламентом змінюються впоперек режимів, які відповідають елементарній концепції напівпрезиденталізму [3].

С. Ніно, говорячи про особливості напівпрезиденталізму, зауважує, що, по-перше, посади глави держави і прем'єр-міністра є окремими; по-друге, кабінет міністрів формується за втручанням парламенту; по-третє, уряд формується з волі виборців [14, с. 170]. Проте це визначення, на нашу думку, не включає ключової особливості напівпрезиденталізму — процедури відставки уряду.

Один із варіантів тлумачення напівпрезиденталізму, що був запропонований у ранніх ідеях Р. Елгі, передбачає розгляд тільки фактичних повноважень політичних акторів, або, іншими словами, реляційних властивостей демократичних типів режимів [6]. Приклад такого визначення напівпрезиденталізму пропонує й П. О'Нейл. Він заявляє, що напівпрезидентський режим єдиний, у ньому виконавча влада поділяється між президентом і прем'єр-міністром, але президент обов'язково має істотні повноваження. Із цього визначення випливає, що ми можемо визначити тільки те, які країни потрібно класифікувати як напівпрезидентські, розглядаючи відповідні повноваження глави держави і глави уряду, або ідентифікуючи, як зауважує автор, системи, в яких глава держави володіє реальною виконавчою владою над прем'єр-міністром і кабінетом [15]. Проте на підставі цієї логіки прямі вибори президента недоречні до результату того, чи країну потрібно класифікувати як напівпрезидентську. Натомість, список напівпрезидентських країн П. О'Нейла охоплює низку країн в Центральній і Східній Європі, зокрема більшість держав колишнього Радянського Союзу, багато серед яких традиційно класифікуються як парламентські.

Наслідок такої ситуації є більш ніж просто семантичним. Пропонуючи фундаментальну суб'єктивність у визначенні терміна, ми розуміємо, що його операціоналізація стає проблематичною. Інакше кажучи, вона призводить до ситуації, коли науковці розходяться в думках про набір напівпрезидентських країн. В результаті

вони часто не можуть порівняти схожі випадки напівпрезиденталізму. Наприклад, якщо ми приймаємо строге визначення «значних повноважень» і аналізуємо тільки країни з сильними президентами як півпрезидентські, то не дивно, що ми повинні зауважити, що півпрезиденталізм, ймовірно, заохочує конфлікт влади в межах виконавчих структур влади. Це робиться тому, що ми включаємо тільки країни, які завжди аналізуються в контексті даної проблеми в наборі напівпрезидентських режимів, які ми розглядаємо. І навпаки, якщо ми приймаємо менш строге визначення і перераховуємо такі країни, як, наприклад, Австрія, Ісландія й Ірландія, як напівпрезидентські, то ми не зможемо стверджувати, що півпрезиденталізм створює властиву йому напругу в межах виконавчої влади.

Проблема означених підходів визначення напівпрезиденталізму, на нашу думку, полягає в тому, що вони включають посилання на реляційні властивості політичного процесу. І роблячи так, вони неминуче вводять елемент суб'єктивності у процес класифікації. Крім того, підходи, що розглядаються, заохочують різних авторів ідентифікувати різні набори країн як напівпрезидентські. Проте це тягне за собою встановлення дуже проблематичних альтернатив. Наприклад, автор, який ідентифікує Францію і Португалію, як єдині діючі напівпрезидентські системи в Західній Європі, можливо, виправдано вказує на те, що їм властивий дефект напівпрезиденталізму, тому що дослідним шляхом ці країни випробували потенційну дестабілізацію у виконавчому конфлікті. Проте інший автор, який ідентифікує не тільки Францію і Португалію, але й Австрію, Ісландію й Ірландію як напівпрезидентські режими, на підставі емпіричного спостереження доходить висновку, що напівпрезиденталізм в основному пов'язується з відсутністю виконавчого конфлікту. Тому визначення поняття «напівпрезиденталізм» повинно визначити набір країн, які можуть бути класифіковані як напівпрезидентські, а це, в свою чергу, потребує висновків, які можуть бути використані для аналізу діяльності напівпрезидентських режимів.

На цьому тлі ми вважаємо за доцільне використовувати підхід визначення напівпрезиденталізму Р. Елгі, який похідний лише від диспозиційних властивостей режиму. Згідно з цією логікою напівпрезидентський режим потрібно визначити як ситуацію, за якої всенародно обирають на визначений термін президента, який співіснує пліч-о-пліч з прем'єр-міністром і кабінетом, що відповідальні перед парламентом [7]. Це визначення не вимагає обговорення думки про те, наскільки могутнім повинен бути президент: повноваження президентів змінюються.

Таке визначення напівпрезиденталізму виключає реквізит суб'єктивності, що характерний для попередніх визначень. Крім того, у термінах політичного аналізу даний підхід легко піддати порівнянню, адже ми можемо визначити і категорично проаналізувати країни, які класифікуються як напівпрезидентські [5].

Р. Елгі вважає, що цей варіант вирішення методологічного непорозуміння пропускає другий критерій визначення напівпрезиденталізму М. Дюверже [7, с. 13]. Тому ми підтримуємо ідею, що *напівпрезидентське правління* полягає в наявності комбінації безпосередньо обраного на фіксований термін президента і прем'єр-міністра, який відповідальний перед законодавчою владою. Проте й це визначення повністю не виключає умовності, яка може проявитись у визначенні набору напівпрезидентських країн, наприклад, у випадку Боснії-Герцеговини, де безпосередньо обираються три президенти. За процедурою виборів головний президент обирається більшістю, потім парламент вирішує ротацію двох інших президентів. Для цього незвичайного випадку потрібно використовувати логічне судження щодо того, чи є Боснія-Герцеговина напівпрезидентським режимом. Ми вважаємо, що не потрібно залічувати цю країну до напівпрезидентських, оскільки система значно девіює від визначення напівпрезиденталізму у ситуації, коли є один безпосередньо обраний президент.

Разом з тим у Словаччині й Ісландії президент може бути усунутий через референдум. Тому главі держави не гарантовано, що він залишиться при владі на визначений термін. Проте у даному разі, ми вважаємо, що потрібно класифікувати ці дві країни як напівпрезидентські, адже для проведення референдуму потрібна кваліфікована більшість і тому, що президент не відповідальний перед потенційно мінливою парламентською більшістю так, як прем'єр-міністр. Тому статус президентів цих країн дуже подібний до ситуації в інших напівпрезидентських країнах: фактично вони служать фіксований термін.

Критика теорії напівпрезиденталізму

Оскільки розгляд і теоретико-методологічне наповнення напівпрезиденталізму безпосередньо стосується політологічного розуміння форм державного правління, деякі науковці, зокрема Х. Бехро, Б. Бейерлейн, І. Везер [2] й А. Лейпхарт [11] пропонують контрдоведення поняття, що розглядається. А. Лейпхарт у дослідженні «Трихотомія чи дихотомія» під час обговорення концептуального конфлікту між дихотомією (президенталізм проти парламентаризму) або трихотомією (президенталізм проти напівпрезиденталізму та парламентаризму) в класифікації встановлених моделей взагалі стверджує, що по-

няття «напівпрезиденталізм» є застарілим: М. Дюверже класифікує напівпрезидентські режими за декількома підтипами (щодо їх процесу в чергуванні президентських і парламентських фаз), які можуть бути приписані головним видам президенталізму або парламентаризму.

Порівнюючи парламентську і президентську форми правління, А. Лейпхарт виділяє три наступні «критичні» відмінності між ними [12, с. 117–118]. По-перше, за парламентської форми правління прем'єр-міністр, посада якого може мати різні назви, та його кабінет є відповідальними перед законодавчим органом у тому сенсі, що вони залежать від довіри законодавчого органу і можуть бути звільнені/позбавлені повноважень внаслідок застосування вотуму недовіри. Водночас, у президентській формі правління главою уряду є президент, який обирається на конституційно визначений період і не може бути відправленим у відставку внаслідок вотуму недовіри. По-друге, президенти обираються на загальнонародних виборах безпосередньо або опосередковано, тоді як прем'єр-міністри обираються законодавчим інститутом. По-третє, парламентські системи характеризуються колективними або колегіальними виконавчими структурами, тоді як президентські представлені неколегіальним органом з однією особою на чолі. Внаслідок цього президентські адміністрації характеризуються тим, що їх члени виступають простими радниками та підлеглими президента. Це призводить до того, що найбільш важливі рішення в парламентських системах приймаються цілим кабінетом, а в президентських системах вони можуть бути прийнятими самостійно президентом з або без і навіть всупереч позиції членів адміністрації.

Загалом, критика напівпрезиденталізму зосереджена в кількох пунктах. Перший пункт має стосунок до проблем подвійного виконавчої структури, навіть коли президент і прем'єр-міністр походять від однієї партії або коаліції. Е. Сулейман пояснює, що причина критики напівпрезиденталізму виходить із конкурентоспроможності елементів політичного аналізу, які вводить система [22].

Друга частина критики напівпрезиденталізму має відношення до проблем когабітації. Коли президент і прем'єр-міністр походять із різних політичних сил, то, ймовірно, виникатиме конфлікт у межах розділеної виконавчої влади. Це може призвести до політично безвихідного становища. Тому розділена виконавча влада може заохочувати одного з головних акторів, зазвичай президента, отримати владу незаконно. Ж. Лінц й А. Степан показують небезпеки такого сценарію: «Коли прихильники напівпрезиденталізму відчують, що країна стала б краща від того, коли одна гілка демократично узаконеної струк-

тури правління зникла би або була б закритою, демократична система піддається небезпеці і переносить втрату легітимності» [13, с. 286].

Третій пункт критики стосується виборчого процесу. Прямі вибори президента акселерують втілення політичного процесу, а це може заохотити президента ігнорувати закон, оскільки він відчуває переваги, які позиціонуються як вищі за нормальний політичний процес. А. Лейпхарт переконує, що напівпрезидентські системи «фактично роблять це реальним для президента, який може бути могутнішим, ніж глава держави у більшості чистих президентських систем» [10, с. 102]. Лейпхарт наголошує, що хоч і «може проявлятися значне енергетичне сумісне використання в посаді президента прем'єр-міністра і кабінету, природа нульової суми президентського вибору не змінюється». Тому він виступає проти однієї з головних характеристик напівпрезиденталізму: напівпрезидентські системи «представляють незначне поліпшення порівняно з чистим президенталізмом» і пояснює, що «парламентська система повинна стати єдиною директивною для авторів конституції перехідних суспільств».

Ще один пункт заперечення напівпрезиденталізму пов'язується з ідеями С. Скач. Вона застерігає від небезпек того, що номінується «розділеним урядом меншості» [20, с. 17–18]. Автор визначає цю ситуацію як випадок, коли «ні президент, ні прем'єр-міністр, ні будь-яка партія або коаліція не володіють незалежною більшістю в законодавчій владі». Така ситуація «може привести до нестійкого сценарію, що характеризується змінами законодавчих коаліцій та урядовими перестановками, з одного боку, і безперервним президентським втручанням та використанням ним резервних повноважень». Інакше кажучи, поки сценарій відмінний від когабітації, результат незадовільний. Коли виконавчі структури виявляються ослабленими, у даному випадку через відсутність президентської або прем'єрської парламентської більшості, безпосередньо обрані президенти відчувають необхідність оголошення свого контролю над системою і процесом демократизації. Тому ми зобов'язані брати до уваги думку В. Ю-Шена, що напівпрезиденталізм легко вибрати й інституціонувати, але дуже важко операціоналізувати [23].

Цікавим видається політологічний аналіз напівпрезиденталізму, здійснений А. Сіароффом [17]. Визначення типів режиму базоване виключно на диспозиційних властивостях. Це змусило його ідентифікувати 41 напівпрезидентську систему, серед яких, зокрема, Австрія, Болгарія, Фінляндія, Франція, Ірландія, Польща, Португалія і Румунія. Проте А. Сіарофф не вважає, що напівпрезидентську форму правління слід розглядати як самостійну форму. На

його думку, базовими формами слід вважати президентську систему, парламентську систему з переважанням влади президента, парламентську систему з нейтралізуючою владою президента та парламентську систему з номінальною владою президента. Саме тому автор підійшов до «замірів» повноважень президентів у різних країнах. Не випадково він дійшов висновку, що набір напівпрезидентських країн «має величезний ряд і найвище середнє квадратичне відхилення» у будь-якій з його категорій. Він ділить ці країни на три категорії на підставі повноважень їх президентів. Категорія з найвищим рівнем президентських повноважень включає Францію й Україну (до 2004 р.). Категорія з найнижчим рівнем президентських повноважень охоплює Австрію, нещодавно виправлену фінську систему й Ісландію. Проміжна категорія включає Болгарію, Ірландію, Польщу, Португалію. Зрештою, варіація в межах цієї категорії країн приводить А. Сіароффа до того, щоби відкинути поняття напівпрезиденталізму загалом.

Методики визначення напівпрезиденталізму

Аналіз і критика напівпрезиденталізму підвів нас до більш практичного завдання — порівняльно-політологічного дослідження півпрезиденталізму в країнах Європи. Це завдання ми вирішуємо на підставі отриманого вище теоретико-методологічного підґрунтя та посилаючись на різнопланові кроснаціональні дослідження повноважень різних гілок влади, одним із яких є використання схеми порівняння президентських повноважень. Таке порівняння передбачає виокремлення системи координат, в межах яких можемо коректно зіставити обсяг компетенції президентів, статус та інші характеристики глав різних республіканських держав.

Одна з методик була запропонована А. Сіароффом. Спираючись на складений ним алгоритм аналізу та індикатори, ми вважаємо за доцільне виділити вісім індикаторів, які охоплюють найбільш важливі питання здійснення владних повноважень [17]. Перший індикатор: чи обирається президент на загальнонародних виборах (аббревіатура цього індикатора — ЗВ). У разі, якщо так, країні виставляється 1 (одиниця), якщо — ні, тоді 0 (нуль). Особливість цього індикатора полягає у з'ясуванні обсягу політичної ваги посади президента. Загальнонародні вибори свідчать про те, що президент нарівні з парламентом репрезентує цілий народ країни і його посада за рівнем політичної ваги дорівнює парламенту. Другий індикатор: чи відіграє президент центральну роль у призначенні прем'єр-міністра та інших міністрів кабінету (ЦР = 1 або 0). Третій індикатор: право президента головувати на засіданнях уряду та

впливати на формування порядку денного засідань уряду (ГУ = 1 або 0). Четвертий індикатор: володіння президентом правом накладення вето на рішення парламенту, тобто правом повернення законопроектів на доопрацювання (ПВ = 1, або 0). П'ятий індикатор: чи має президент широкі повноваження у надзвичайних ситуаціях, в умовах стихійних лих, критичної загрози національній безпеці (ПНС = 1 або 0). Шостий індикатор: чи відіграє президент головну роль у здійсненні зовнішньої політики, включаючи контроль над радою національної безпеки, а також вирішальне значення у виборі міністрів закордонних справ, оборони, представленні держави на міжнародній арені (ЗП = 1, або 0). Сьомий індикатор: здатність президента достроково припинити повноваження парламенту і оголошувати нові парламентські вибо-

ри. У цьому випадку ми не розглядаємо як таку здатність підстави оголошення президентом про розпуск парламенту у разі недотримання певних часових норм при інституційних формуваннях (ДРП = 1 або 0). Восьмий індикатор: чи збігається термін повноважень президента і парламенту країни (ТП = 1 або 0). Більший термін повноважень президента, ніж парламенту, сприяє забезпеченню стабільності державної влади, особливо в умовах, коли після парламентських виборів процес формування уряду затягується в часі. Перевищуючий термін повноважень, на думку А. Романюка, також виступає головною складовою гарантування стабільності функціонування відповідно до інституційного призначення основних політичних інститутів держави з боку глави держави, що, відповідно, посилює його політичну вагу [1].

Таблиця 1 — Методика порівняльного аналізу повноважень президентів за А. Сіароффом

№	Країна	ЗВ	ЦР	ГУ	ПВ	ПНС	ЗП	ДРП	ТП	Разом	Форма правління
1	Австрія (1945—)	1	0	0	0	0	0	0	1	2	Напівпрезидентська
2	Греція (1986—)	0	0	0	0	0	0	0	1	1	Парламентська
3	Німеччина (1949—)	0	0	0	0	0	0	0	1	1	Парламентська
4	Ірландія (1948—)	1	1	0	1	0	0	0	1	4	Напівпрезидентська
5	Ісландія (1944—)	1	0	0	0	0	0	0	0	1	Напівпрезидентська
6	Італія (1948—)	0	1	0	1	0	0	0	1	3	Парламентська
7	Португалія (1982—)	1	0	0	1	0	0	1	1	4	Напівпрезидентська
8	Фінляндія (2001—)	1	0	0	1	0	0	0	1	3	Напівпрезидентська
9	Франція (1958—2001—)	1	1	1	1	0	1	1	0	6	Напівпрезидентська
10	Швейцарія (1848—)	0	0	1	0	0	0	0	0	1	Парламентська
11	Україна (1996—2004)	1	1	1	1	1	1	0	1	7	Напівпрезидентська
12	Україна (2004—)	1	0	0	1	1	1	0	0	4	Напівпрезидентська

Ще одна методика визначення повноважень президентів.ю і на цій підставі форм державного правління, була розроблена А. Лейпхартом — йдеться про так званій *індекс виконавчо-законодавчих стосунків*. Проте ми вважаємо, що він не спрацьовує — це відображено у табл. 1. Для ідентифікаторів пояснення цього індексу А. Лейпхарт використовує зрозумілий набір типів і підтипів форм державного правління, проте недостатню формулу пояснення залежності відношення. Дані відображені у табл. 2, де використані такі індекси: 0 — парламентська система, 1 — президентська система, 2 — напівпрезидентська система з превалюванням президента, 3 — напівпрезидентська система з превалюванням парламенту, 4 — гібридна система [8, 9].

Таблиця 2 — Методика індексу виконавчо-законодавчої влади А. за Лейпхартом

Болгарія	Чехія	Естонія	Угорщина	Латвія
3	0	0	0	0
Литва	Польща	Румунія	Словаччина	Словенія
3	3	3	0	3

Наступна методика — індекс президентської влади Т. Фрая, який розвивається на підставі президентських повноважень, обумовлених у конституціях конкретних країн. До уваги ми беремо 29 таких повноважень президентів: (1) право розпуску парламенту; (2) право призначення референдуму; (3) право призначати вибори; (4) призначення прем'єр-міністра; (5) призначення

міністрів; (6) формування конституційного суду; (7) формування верховного суду; (8) призначення суддів; (9) призначення генерального прокурора; (10) призначення керівника центрального банку; (11) формування ради безпеки; (12) призначення старших офіцерів; (13) призначення старших командирів; (14) головнокомандування збройними силами; (15) головування на засіданнях ради безпеки; (16) повернення законів на доопрацювання (2/3 подолання вето президента = 1); (17) відправлення законів конституційному суду; (18) законодавча ініціатива; (19) випуск декретів у надзвичайних ситуаціях; (20) ініціювання поправок до конституції; (21) скликання спеціальних засідань парламенту; (22) спеціальні повноваження, якщо парламент не в змозі зібратися; (23) надзвичайні повноваження в інших випадках; (24) участь у парламентських сесіях; (25) звернення із запитаннями до парламенту; (26) скли-

кання засідань уряду; (27) участь у засіданнях уряду; (28) анулювання актів інших органів влади; (29) підготовка і затвердження бюджету. Для ілюстрації дії цієї методики ми перевіряємо запропоновані показники аналізу президентських повноважень щодо країн Центральної Європи та України. Основні індекси визначення повноважень президента: 1 — якщо президент володіє виключною владою у певних питаннях; 0,5 — якщо президент розділяє владу з іншим органом; 0 — якщо президент володіє владою у певних питаннях. Ми вважаємо цю методику доволі успішною, але пропонуємо поєднувати її із показником безпосередніх виборів президента — як однією із вимог базового визначення напівпрезиденталізму, тому вводимо 30-й критерій аналізу зі значенням «+», якщо президента обирають безпосередньо виборці, або «-», якщо президент обирається парламентом.

Таблиця 3 — Методика визначення індексу президентської влади за Т. Фрасм

Країна	Болгарія	Чехія	Естонія	Угорщина	Латвія	Литва	Румунія	Словаччина	Словенія	Україна ¹
1	1	0,5	1	1	0,5	1	1	1	1	1
2	0	0	0	0,5	1	0	1	0,5	0	1
3	1	1	1	1	0,5	1	1	0	1	1
4	0,5	0,5	0,5	0,5	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
5	0	0	0	0,5	9	0,5	0	0,5	0	0
6	0,5	0,5	0,5	0	0	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
7	0	0,5	0,5	0	0	0,5	0	0	0	0
8	0	0,5	0	1	0	0,5	0	0	0	0,5
9	0	0	0	0,5	0	0	0	0,5	0	0,5
10	0	1	0	0,5	0	0,5	0	0	0	0,5
11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
12	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0
13	0	0,5	0	0,5	0	0,5	0,5	1	0	0,5
14	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1
15	1	0	0	1	0	1	1	0	0	1
16	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0	1
17	1	0	1	1	0	1	1	1	0	1
18	0	0	0	1	1	1	0	1	0	1
19	0,5	0,5	0	0	0	0	0,5	0	0	0
20	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1
21	1	1	1	0	0	1	1	0	0	1
22	1	0	0,5	0,5	0	0	0	0	0,5	0
23	0	0	0	0	1	0,5	0,5	0	0	0,5
24	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0
25	1	1	0	1	0	1	1	1	0	1
26	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
27	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0
28	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
29	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
30	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+
Разом	12,00	5,5	4,25	6,5	3,75	13,50	13,00	6,00	4,50	16,50
²	b	a	a	a	a	b	b	b	b	b

¹ Україна аналізується до 2005 року.

² Форми державного правління: а — парламентська форма правління, б — напівпрезидентська форма правління.

Використовуючи доробок М. Шугарта та Дж. Кері, а також запропоновану ними чотирьохфазову модель аналізу напівпрезиденталізму, ми вважаємо за доцільне розглядати аналізовані системи за прикладом схем, зображених у табл. 4–5.

лізму, ми вважаємо за доцільне розглядати аналізовані системи за прикладом схем, зображених у табл. 4–5.

Таблиця 4 — Політичні системи Європи, конституції яких містять положення про необхідність умов напівпрезиденталізму

Політична система	Подвійна виконавча структура	Прямі вибори президента	Широкі повноваження президентів	Право президента призначати прем'єра	Уряд відповідальний перед парламентом
Австрія	+ (69) ¹	+ (60)	+ (65–68)	+ (70)	+ (76)
Фінляндія	+ (34)	+ (23)	+ (27–34)	+ (36, 38)	+ (36)
Франція	+ (8, 21)	+ (6)	+ (8–19)	+ (8–9)	+ (49)
Ірландія	+ (28)	+ (12)	+ (13)	+ (13)	+ (28)
Ісландія	+ (13)	+ (5)	+ (18–30)	+ (15–16)	+ (14)
Польща	+ (10)	+ (127)	+ (133–144)	+ (144)	+ (158)
Португалія	+ (190)	+ (121)	+ (133–140)	+ (187)	+ (194)
Румунія	+ (87)	+ (81)	+ (88–94)	+ (85)	+ (112)

Таблиця 5 — Конституційні повноваження президентів у напівпрезидентських державах Європи

Повноваження президента	Фінляндія	Франція	Польща	Португалія	Румунія
Призначення прем'єра	+ (36–38)	+ (8)	+ (144)	+ (133)	+ (85)
Призначення високопосадовців	+ (87)	+ (13)	+ (144)	+ (133)	+ (94)
Контроль зовнішньої політики	+ (33)	+ (52)	+ (133)	+ (135)	+ (91)
Головнокомандування збройними силами	+ (30)	+ (15)	+ (134)	+ (134)	+ (92)
Додаткові повноваження у надзвичайному стані	–	+ (16)	–	–	+ (93)
Скликання спеціальних засідань парламенту	+ (27)	+ (18)	+ (140)	+ (133)	+ (63)
Розпуск парламенту	+ (27)	+ (12)	+ (98)	+ (133)	+ (89)
Законодавча ініціатива	+ (18)	–	+ (118)	–	–
Звернення до Конституційного Суду	–	–	+ (144)	+	+ (144)
Призначення референдумів	–	+ (11)	+ (144)	+ (134)	+ (90)

Узагальнюючи, зазначимо, що виконавча влада — це сукупність державних органів, інститутів та установ, які здійснюють владно-політичні і владно-адміністративні функції. За своєю природою вона поділяється на моністичну і дуалістичну (подвійну), яка реалізується у країнах із напівпрезидентськими формами правління.

Напівпрезидентське правління полягає у комбінації безпосередньо обраного на фіксований термін президента і прем'єр-міністра, який відповідальний перед законодавчою владою. Загалом напівпрезиденталізм — це республіканська

форма державного правління, яка передбачає посаду всенародно обраного президента, а також прем'єр-міністра, відповідального перед законодавчою владою, і вимагає компіляції необхідності введення парламентської практики та її зіставлення з лідером нації.

На цій підставі було виділено такі європейські напівпрезидентські системи: Білорусь, Хорватія, Росія, Україна, Португалія, Молдова, Франція, Австрія, Болгарія, Фінляндія, Ірландія, Ісландія, Литва, Македонія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи : [монографія] / Анатолій Романюк. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. — 391 с.
2. Bahro H. Duverger's Concept: Semi-Presidential Government Revisited / Horst Bahro, Bernhard Bayerlein, Ernst Veser // *European Journal of Political Research*. — 1998. — No. 34. — P. 201–224.
3. Blondel J. Dual Leadership in the Contemporary World: A Step towards Executive and Regime Stability / Jean Blondel // *Comparative Government and Politics: [Essays in Honour of S. E. Finer]* / Dennis Kavanagh, Samuel Edward Finer, Gillian Peele. — Boulder: Westview Press, 1984. — 247 p.
4. Bogdanor V. Semi-presidential Systems / Vernon Bogdanor // *The Blackwell Encyclopaedia of Political Institutions* / Vernon Bogdanor. — Oxford: Basil Blackwell Publishers, 1987. — 667 p.
5. Elgie R. Semi-presidentialism in Europe / Robert Elgie. — Oxford, Oxford University Press, 1999. — 320 p.
6. Elgie R. The classification of democratic regime types: conceptual ambiguity and contestable assumptions / Robert Elgie // *European Journal of Political Research*. — 1998. — Vol. 33. — P. 219–238.
7. Elgie R. Variations on a theme: a fresh look at semi-presidentialism / Robert Elgie // *Journal of Democracy*. — 2005. — Vol. 16. — No. 3. — P. 1–21.
8. Ismayr W. Die politischen Systeme Osteuropas / Wolfgang Ismayr, Markus Soldner, Solveig Richter. — Auflage. Opladen: Leske und Budrich, 2004. — 916 p.
9. Ismayr W. Die politischen Systeme Westeuropas: [edition 4] / Wolfgang Ismayr. — VS Verlag, 2009. — 1005 p.
10. Lijphart A. Constitutional Design for Divided Societies / Arend Lijphart // *Journal of Democracy*. — 2004. — Vol. 15. — No. 2. — P. 96–109.
11. Lijphart A. Nomination: Trichotomy or Dichotomy / Arend Lijphart // *European Journal of Political Research*. — 1997. — Vol. 31. — No. 1–2. — P. 125–128.
12. Lijphart A. Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries / Arend Lijphart. — New Haven, London: Yale University Press, 1999. — 351 p.
13. Linz J. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe / Juan Linz, Alfred Stepan. — London: Johns Hopkins University Press, 1996. — 479 p.
14. Nino C. Hyperpresidentialism and Constitutional Reform in Argentina / Carlos Nino // *Institutional Design in New Democracies: Eastern Europe and Latin America* / Arend Lijphart, Carlos Horacio Waisman. — Boulder: Westview Press, 1996. — 265 p.
15. O'Neil P. Presidential power in post-communist Europe: the Hungarian case in comparative perspective / Patrick H. O'Neil // *Journal of Communist Studies*. — 1993. — Vol. 9. — No. 3. — P. 177–201.
16. Sartori G. Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes: [second edition] / Giovanni Sartori. — London: Macmillan, 1997. — 217 p.
17. Siaroff A. Comparative presidencies: the inadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction / Alan Siaroff // *European Journal of Political Research*. — 2003. — Vol. 42. — P. 287–312.
18. Shugart M. Semi-presidential systems: Dual executive and mixed authority patterns / Matthew Soberg Shugart // *French Politics*. — 2005. — Vol. 3. — No. 3. — P. 323–351.
19. Shugart M. Presidents and Assemblies. Constitutional Design and Electoral Dynamics / Matthew Soberg Shugart, John Carey. — Cambridge: Cambridge University Press, 1992. — 316 p.
20. Skach C. Borrowing Constitutional Designs: Constitutional Law in Weimar Germany and the French Fifth Republic / Cindy Skach. — New Jersey: Princeton University Press, 2005. — 151 p.
21. Stepan, A. & Skach, C. Constitutional frameworks and democratic consolidation. *Parliamentarism versus presidentialism*. *World Politics*, 46. 1993
22. Suleiman E. Presidentialism and political stability in France / Ezra Suleiman // *The Failure of Presidential Democracy* / Juan Linz, Arturo Valenzuela. — Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1994. — P. 137–162.
23. Yu-Shan W. Semi-presidentialism Easy to Choose, Difficult to Operate: The Case of Taiwan / Wu Yu-Shan // *Semi-presidentialism Outside Europe* / Robert Elgie, Sophia Moestrup. — London: Routledge, 2007. — P. 201–218.